

Милосав Буца Мирковић

Београдска хроника једног ђосїодина

У дане (и ноћи) дечаштва Милана Ђоковића Београд се јављао под разговетном социјалном збиљом и истом светлошћу и расветом Матоша, који се увелико мачевао са Скерлићем о Београду на почетку **XX** века.

“Од свих мени познатих градова ова варош има најлепши положај, највише свијетла и сунца. То је одиста, нарочито из даљине, Бијели Град. То је најбјелији, најпленерскији од свих градова које познам, бијело и сунчано мјесто, као да је изабрано да буде слика слобде и свијетлости у пламену нашег...” – писао је велики боем Матош.

Матош је умро 17. марта, Скерлић 15. маја 1914. Смрт и једног и другог наступила је у патетичним условима. Матош је умро од туберкулозе грла после очајничких хируршких операција. Читав живот прошао му је у борби са бедом. Читавог живота кроз атмосферу беде и несигурности тежио је за новим *видицима* и *їуїтовима*, састављао своје *уморне їриче*, своју *їечалбу*, свој таленат сецао у *иверје* и *ново иверје*, компоновао своје риме и – стихове о немирном грабанцијашу, потепуху и бунтару какав је и сам био, сликао наше *људе* и *крајеве*, јурио преко

граница панонског мозаика као војни бегунац, вечни странац и прогнаник са виолончелом у рукама, сударао се са људима, групама и срединама, својом боемијом свуда уносио дискордан тон револта и у својој огорчености загорчавао понекад и властити живот.

Скерлић је умро на самом операционом столу од обољења панкреаса два месеца после Матошеве смрти. Док је Матошев живот био и сам једно дуго умирање (још 1905. пише он Марку Цару да ни перо не може да држи због живчаног кочења прстију), Скерлић је отишао под хируршки нож са истом одлучношћу са којом је и своја дела започињао. Смрт га је пресекла усред посла у 37. години живота (био је четири године млађи од Матоша). За собом је оставио гомилу списа, још више неизвршених планова. Радио је балзаковски као *робијаш їера* и *масїїила*, и његова болест је, по свој прилици, непосредна последица тог радног аскетизма. Умор који га је последњих година обузимао, песимизам који се све јаче пробијао кроз његове последње списе очигледно је био предзнак неминовног завршетка што се у њему невидљиво припремао.

Не стигавши ни да размотри ни да схвати сву величину Матоша и Скерлића, у младости, са првим плодовима уметничке зрелости, Милану Ђоковићу се десило чудо невиђено – позоришно дабоме .

“Онда се десило да су дошли Руси. МХАТ. Художественици. То му је било као постдипломске студије. Сјеров ме очарао. Падне завеса, оду они да се пресвуку, а ја стојим и чекам: чекам да се Он појави. Појави се Он и пође, а ја за њим, куд Он, ту и ја. Просто: хтео сам да будем близу њега, да све што ради, упијем у себе. Знате, ја нисам дошао у ту славну Кућу да се шалим. Не, ја сам у Народно позориште ушао са великим поштовањем и са великим страхом. И данас живе у мени ти први утисци: неизбрисиви су то трагови. И природно је што је на мене младог све тада морало да утиче.

Па тај Добрица ... Ма он није говорио, он је грмео, а био је леп, леп, помислим – не роди више мајка таквога! Свака бина била му је мала. Па Божа Николић, Исаиловић ... Захваљујући њима, постигао сам свој први успех: имао је Николић прославу, изводио се Шоов *Ђаволов ученик*, играо сам Криштофа. Нисам знао шта сам остварио те вечери – стално су ме раздирале сумње. Сутра ми Владета Драгутиновић каже: “Ви сте синоћ изорали дубоку бразду на овој сцени. Идите Исаиловићу и захвалите му што вам је дао ту улогу ...” Ја још нисам знао да је такав ред, одем из тих стопа и кажем: ‘Хвала’.”

Од МХАТА до Југословенског драмског позоришта Ђоковић је прешао подвижнички, прегалачки пут *per astra ad astra*.

Када говорим о опседнутости људи говорио ми је Ђоковић у канцеларији

управника Југословенског драмског позоришта (где сам у ову елитну кућу дошао са доследном његовом подршком) који се баве уметношћу, уопште не говорим о њиховој *ојседнујој сити уметношћу*.

Уметност је оно чиме стихија држи и-побеђује: средство држања (стихија нас држи њоме), а не самодруштво; стање опседнутости, а не садржај опседнутости.

Скулптор није опседнут оним што чине његове две руке, нити је песник оним што чини његова једна! Опседнутост оним што чине наше руке је стање у коме нас држе нечије руке. Реч је о великим уметницима. Али опседнутост уметношћу постоји јер постоје – и то безмерно више но што има песника-псеудопесници, естетe, они што су се дотакли уметности а не стихије, бића изгубљена за бога и за људе – и то непотребно изгубљена.

Демон (стихија) плаћа жртви. Ти мени крв, живот, савест, част – ја теби такву свест о снази (јер снага је – моја!), такву моћ над свима (осим над самим собом, јер ти си – мој!) такву у мојим менгелама – слободу, да ће ти свака друга снага бити смешна, свака друга моћ – мала, свака друга слобода – скучена и свака друга тамница – пространа.

Моје све срећније пријатељство са Миланом Ђоковићем почиње баш у Народном позоришту после једне репризе његове “Раскрснице” у којој је први пут у Београду заиграо и Мија Алексић. Убрзо сам постао фаворит и миљеник културне елите и књижевни и позоришни критичар по укусу Милана Богдановића и Милана Ђоковића. Улазим у срдачне домове Матићевих, Вучових, Давичових, Дединчевих и наравно у вазда пријатну кућу

Милана и Дивне Ђоковић. Ту сам често сусретао њихове пријатеље по уметничкој линији: Рашу и Љубишу, Бојана и Миру, Гвоздена Јованића, Драгослава Грбића, Зорана Гавриловића, Бранка Плешу, Љубу Тадића, Десанку Максимовић, Вељка Петровића и ненаметљивог величанственог господина Иву Андрића. Читаву престоничку културну републику. Једне вечери у улици Светозара Марковића затичем орног и надахнутог Александра Дерока чији је лет над Београдом постао бестселер. Чији је пројекат храма Светог Саве са дискретном подршком Милановом и Дивнином обновљен у тадашњој влади Драгог Стаменковића, такође (са Јелицом), тада управником (после Милана дугогодишњег) Коларчевог универзитета.

Беседио је ватрени Дероко: "Имао сам и неке среће: могао сам да радим оно што ме је збиља занимало, али и могућности да то што радим, не радим само за голу егзистенцију; разуме се, изузевши ратове – ту избора није било ... У доба првог рата био сам пасионирани авијатичар, због чега нисам са осталим ђацима од оних 1300 каплара из Скопског батаљона пошао у битку на Сувороб, већ у француску војну школу за ратне пилоте ... Доцније, на Солунском фронту, остао сам некако жив, мада признајем да нисам никакав херој, али ме је, ваљда, и срећа послужила ... У Другом светском рату најпре сам био заробљеник, а потом сам имао част да будем талац у Бањичком логору, по оној окупацијској – педесет Срба за једног немачког војника.

Имао сам, дакле, прилично узбуђења у животу ... Та узбуђења су својеврсан утицај на људску личност. Узбуђења истичу ако не вредности, оно –

највише интересантности живота ... Али, има различитих узбуђења; може се човек узбуђивати и у науци. На пример: да се докаже да уопште не постоји "стара балканска архитектура", може се поћи чак од краја Мале Азије, тамо где се већ почињу виђати товарне камиле на путевима, да би се и тамо нашле куће исте као оне у Охриду, Призрену, Сарајеву, или као што је "Знак питања" у Београду, па чак из једне кафанице чути песма иста као на Бембаши, наравно, на турском језику ... Некога и то може узбудити исто као, на пример, када при археолошком откопавању заборављене византијске вароши којој ни име није сачувано, човек нађе сасвим зарђалу браву без кључа, па је треба дешифровати, утврдити како је функционисала.

С друге стране, велико узбуђење може бити за некога и ово: држати у руци стари пергамент с воштаним печатом и избледелим словима "Свепоследњи Сава грешни" ... Осам стотина година прошлости, ту, живо! ... Не историјско, не "научничко", него чисто људско узбуђење: разговарати с човеком који је живео пре осам векова! Како то може не утицати на човека!"

Са Ђоковићем сам најревносније сарађивао у Српској књижевној задрузи где сам му као председнику био генерални секретар. После седница пратио сам га до "Славије" и онако лаганог, отменог слушао наизменичне импресије из књижевности и театра.

"Књиге које сам изабрао између толико књига не читам као некада у младости. Ја их посматрам, или их читам негде од средине, од половине стране или половине реченице. Некада ми је довољно да прочитам неколико редова, поглавље, понекад реченицу или једну реч. Заправо, сваку ре-

ченицу више и не читам до краја, већ их спајам и раздвајам како ми падне на памет. Једанпут почињем од почетка, други пут из средине; читам усредсређено, без прекида, или са прекидима и паузама. Понекад се неколико пута враћам на исту реченицу, понекад без застајкивања 'грабим напред'. Ако сам у башти, или у близини мора, мењам место и положај тела, па ми се иста реченица на другом месту указује на другачији начин."

Младе плаховите године по Београду Милан Ђоковић је провео или проводио у новобеоградском штимунгу материјалног и духовног препорода. Послератних оних година – улази у културни, књижевни, позоришни, новинарски, друштвени и само понешто монденски и бојемски живот главног града Југо-краљевине. Шири се круг познаника, колега, научника. Дружи се са Тином, Драинцем, Миком Петровићем, Бијелићем, правим бојемима тога времена.

Тин је имао обичај да држи по неко предавање на тему Боема и Бојемике: "Ми бисмо рекли да је боема данас цијела поезија, па ипак знатни књижевник као што је Thomas Mann нити је бојем нити има с бојемом везе. Он је сасвим изразити представник грађанског менталитета, прозаиста. Постоје етапе. Када се неку етапу превали, је ли корисно на њу се више враћати? А боема је у изразитом смислу сваки пут више сиромашна, религиозна, симболичка. А поезија је сва, без разлике на школе, вјечита поезија, Poesis reperiis, само симболика, разумије се само она шири, плоднија.

Требало би испитати како боема стоји у односу прама култури, одијелу, љубави, женама и раду. Некада је и сама ријеч култура значила извјесну

запуштеност у физичком изгледу даровитог човјека. Већ и сама ријеч. У горњој бисмо анкети више пута дошли ако не до негативних а оно до парадоксалних и чудноватих закључака. Још је важније можда како они стоје прама друштву и прама моралу, дотично имају ли свој кастински морал који их доводи у оштар сукоб с осталим друштвеним окаминама. Но ми нећемо узети да су бојем они који то име својатају, јер су нерадини, ексцентрични, можда и груби, букачи и умишљени. Нећемо да се питамо да ли Госпођа с камелијама спада у бојему."

И после трауматичног Другог светског рата ево Милана, у зрелим годинама како се лаћа и крупних и ситних културних и друштвених послова, акција, делатности, подухвата, иницијатива. Постаје "друга виолина" Народног позоришта са Миланом Предићем на челу, и првацима Рашом Плаовићем, Миливојем Живановићем, Љубишом Јовановићем, са Бојаном и Миром Ступицом ...

Поред осталих богатстава, наша средина је богата и разноликом "историјама", које су оставиле за собом веома различите плодове, и неједнака полазишта. Теоријске, идејне и политичке претпоставке и пројекције не узимају довољно у обзир различитост разина на којима би се усаглашавање и обједињавање могло обављати реално. Ако на плану елементарних политичких садржаја и вредности можемо говорити о препознатљивом односу и ставовима појединаца који се без тешкоћа дају објединити као доминирајући друштвени став, знатно је теже рећи шта је друштвени карактер у сфери моралних, уметничких или животних вредности.